

Folkevandringstidens bygdeborger.

Bevarte minner fra smårikenes urolige tid i Trøndelag.

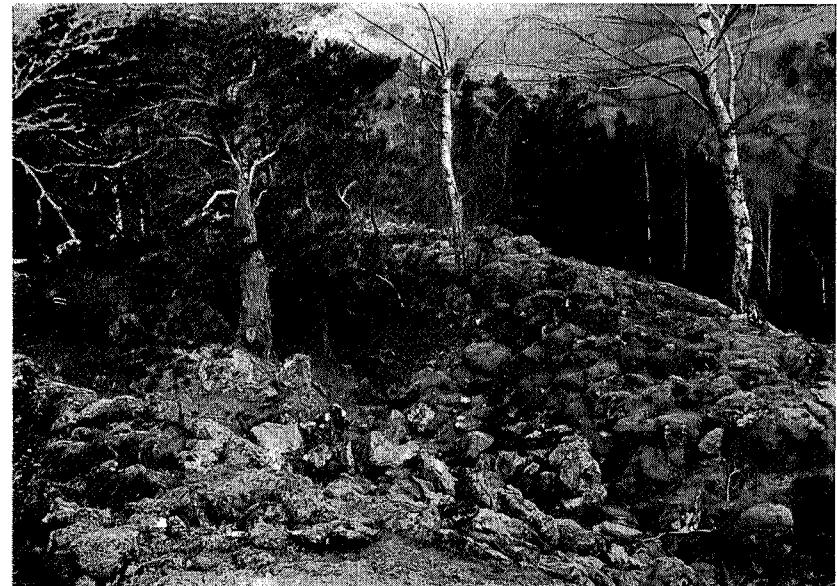
Avgjort Brage Irgens Larsen.

«Norges bedste Værn og Fæste
er dets gamle Fjeld».

H. Wergeland.

De gamle nordmenn var ivrige turister. På sine ferder land og strand rundt har de hatt åpent øie ikke bare for naturens skjønnhet — enda vidnesbyrdene herom er sparsomme — men også for fortidens minner. Den virkning et imponerende gravmonument i samspill med bølgeskvulp mot stranden en nordisk sommerkveld kunde ha på et mottagelig sinn som skalden Tjodolv, ser man av den skjonne strofe i Ynglingatal over den hauglagte kong Yngvar: «Nu Østerhavet for svenske edling sjøgudens sang synger til gammen» (ok austmarr jöfri sænskum Gymis ljoð at gamni kveðr) Dette dikt er skrevet omkring 900 e. Kr.

Men det er en klasse fortidsminner, som allerede i denne fjerne tid må være glidd ut av bevisstheten; de omtales hverken i poesi eller prosa, til tross for at de er de mest imponerende av alle fornlevninger. For nutidens turister er de nok like ukjent. Det kan derfor være grunn til å omtale noen av dem. Har man — som regel etter litt svettavsondring — arbeidet sig op på toppen av en bygdeborg, opnår man som lønn for umaken et enestående kringsjå over bygder og ubebodde strøk, og figurlig talt kan man fra disse borgar skue bakover til tider så fjerne at Norges historie nesten intet har å berette om dem.

Digerberget i Åsen.

I 1882 utgav professor O. Rygh en fortegnelse over de bygdeborger som dengang var kjent. Hans innledning (i Foreningen til Norske Fortidsmindesmerkers Bevarings Årbok for 1882), gir en grei definisjon av borgene.

«Overalt i Norge findes, saavidt den af norsk Befolkning i hedenesk Tid beboede Del strækker sig, Levninger af gamle Befæstninger, som på de fleste, der have seet Dem, have gjort det Indtryk, at de maa tilhøre en meget fjern Tid. De have alle det tilfælles, at Befæstningen er af meget primitiv Beskaffenhed. Den bestaar af løs Mur, hvori hverken Kalk eller andet Bindemiddel er brugt, og der er overalt valgt Situationer, hvor Stedet efter sin naturlige Beskaffenhed var let at forsøre —».

Alle trøndere kjenner Sverresborgs karakteristiske silhouet. Den kan tjene som eksempel på den ideelle bygdeborg, for den tanke som konservator Th. Petersen har fremsatt at borgen har vært stedet for befestningsanlegg i en periode som kan telles i århundrer før kong Sverre, og at fjellknauksen har gitt årsak til navnet

Steinberget, har all sannsynlighet for sig. «Stein», «Stene», «Steinen» forekommer nemlig ved siden av betegnelsen «Slottet» og de forskjellige former av «Borg» stadig i forbindelse med kjente borganlegg. Alle som har reist over Selbusjøen eller gjennem hovedbygden i Selbu, kjenner Håøya eller Kongsholmen som den også kalles, etter kong Sverres ferd gjennem bygden. For den som ikke tidligere har vært iland på Håøya kan en avstikker dit anbefales. Er man f. eks. underveis til fjellet via Tydalen, bør man spendere en dag av ferien i Selbu. Har man befart dette eldgamle festningsanlegg, vil man være orientert neste gang man får høve til å besøke en bygdeborg. Øverste platå av øyas nordre del er avgrenset av en stenvoll som på den ene side inncirkler platået. Mot vest går berget stupbratt ned i Selbusjøen. Her trenget derfor ingen steingard. Innenfor det inngjerdede stykke risler et bekkesikkel, og det er av stor betydning, for vannforsyningen var nok ofte det svake punkt ved disse anlegg.

Bygdeborgen på Håøya er opmålt og kartlagt fra Videnskaps-selskapets oldsaksamling, likesom flere av de nordenfjellske borgar. Ingen av de trønderske borgar har vært gjenstand for utgraving, og bestemmelsen av deres alder hviler derfor foreløpig på undersøkelser foretatt i det sydlige Norge og i Sverige. Disse undersøkelser har gitt som resultat — hvad man allerede kunde slutte sig til av sagaens taushet — at borgene må henføres til en eldre del av folkevandringstiden, nærmest tidsrummet fra 3dje til 6te århundrede etter Kristus. Enkelte nord-svenske borgar synes å ha vært benyttet ned i vikingetiden. Dette siste er dog ikke sannsynlig for de borgers vedkommende som her skal behandles. Det kan også nevnes at et oldfunn på Håøya, en ildslagningssten av kvarts, riktignok funnet utenfor borgområdet, taler for en datering til folkevandringstid for disse overgrodde murer herute i Selbusjøen.

De fleste hittil kjente bygdeborgar nordenfjells finnes dog innenfor grensen av Nord-Trøndelag fylke; noen av dem skal omtales her. Med utsyn mot Frosta til den ene side og Skatval til den annen stikker en bratt og vanskelig tilgjengelig berghammer, Digerberget, ut i Åsenfjorden mellom Dypviken og Austubukta (se Rektangelkart Stjørdalen, 47C). Her finnes fremdeles ganske betydelige muranlegg. Selve «hovedfortet»s steingarder som utgjøres

Digerberget med bygdeborgen.

av tildels dobbelte murer, går i rette vinkler. «Bastioner» er skutt frem mot ytterste punkt av nesset og har visstnok også strakt sig innover mot land.

Borgen på Digerberget er neppe anlagt i den hensikt å være tilfluktssted for en hel grend eller bygds befolkning i påkommende tilfelle, slik den gjengse fortolkning av bygdeborgene lyder. Dertil ligger den nok for langt fra bebodde strøk. Der fantes vel heller ikke mange mennesker i de nærmestliggende strøk i Åsen dengang borgen ble anlagt. Valget av dette sted til anlegg av befestninger må helst forklares ut fra rent strategisk synspunkt: som basis for øieblikkelig stengning av Fættenfjorden og Langstein-defileet for en innltrengende fiende utenfra eller kanskje også for å kunne stanse en innenfra fremtrengende motstander på dette for et forsvar så gunstige sted. Langstein-defileet er den trange passasjen som fra bunnen av Fættenfjorden går utover mot Skatval-bygden. Stedet er kjent fra general Armfeldts innfall i 1718, og Armfeldts egen beretning om gjennemmarsjen her i et brev til Karl den 12te gir en sakkyndig militærers malende skildring av van-

skelighetene. Svenskene passerte her 9de og 10de september 1718, stedet var ifølge stiftamtmann von Ahnen ikke tidligere passert av hester. Armfeldt beskriver defileet som «alle slemma wägars sammandrag och av farlighet för en närvärande fiende så väl som af sig sielf den wärsta jag under mine ringaste travaller i många bergiga länder öfwer de beropade alper och Pyrineiska trängzler har erfarenheter af. På vår wänstra sida woro en (wägg) brådstörtande berg af 350 alnars höid efter fortificationsbetjänternas gissning, och på den andra djupa sjön, där emellan vägen smal til man för man i de swåraste stenklyftor genomskurna af många öfwer bergen rusande bäckar och sänkningar, så at klöv och hästar hafwa måst framdragas och styckorna bäras igjenom af folket».

For at blokaden av Langsteindefileet skulle bli effektiv må der også tenkes et støttepunkt for forsvaret på sydsiden av fjorden. Det er vel tvilsomt om denne tanke var bestemmende for Norges siste erkebisrop, Olav Engelbrektson, da han la sitt faste slott på Steinviksholmen, men der er grunn til å tro at dette sted engang i forhistorisk tid har pekt sig ut som skikket for borganlegg. Ikke bare beliggenheten, også navnet tyder på det. Holmen har nu navn etter gården Steinvik, men oprinnelig har nok forholdet vært omvendt, som også R. Rygh har vært opmerksom på, idet han i «Norske Gaardsnavne», bind 15, s. 25, sier: «lst Led er steinn m., som i dette tilfælde nok kunde sigte til den bratte Berghammer østenfor Gaarden. Men sandsynligere er det dog at det er den udenfor Viken liggende Bergholme, den bekjendte Steinviksholm, som oprindelig er blevet kaldet Steinn, og hvorefter Viken og Gaarden har faaet Navn».

Steinn, Steine er som vi har hørt et vanlig navn på gårder og steder i en bygdeborgs nærhet. Navnet og det strategisk viktige punkt som nøkkel til Langstein—Fætten-passasjen synes mig tilstrekkelig grunn til å peke denne isolerte holme, som er så lett å forsøre, ut som sted for et befestet anlegg også i forhistorisk tid. Den som hadde Digerberget og «Steinen» i sin hånd, kunde hindre eller kontrollere all ferdsel til vanns og tillands, krigersk eller fredelig langs denne fjordarm. Det er fristende å tenke sig et støttepunkt for borgen på Digerberget på nordsiden av Åsenfjorden, slik at også nordre fjordarm kunde stenges. Kartet forteller, at der

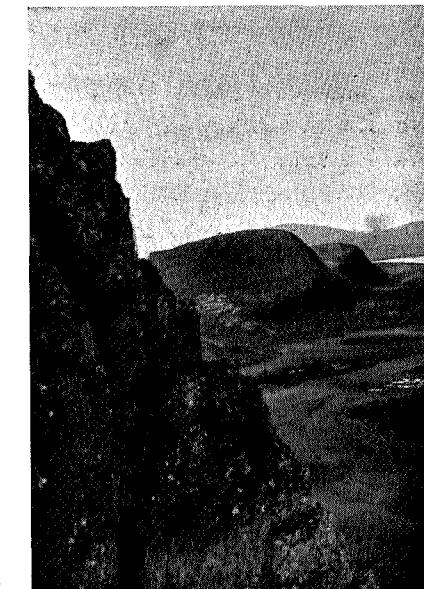
på Frostasiden av fjorden, rett ut for Digerberget ligger en gård Stene, men om her er eller har vært murverk vites ikke. Rygh sier om denne gård: «Maa have Navn af en Bergknaus, som ligger nær Gaarden ved Søen».

Det kan nevnes, at der på Steinviksholm er funnet rester av en grav fra vikingetid. Dette tyder på at holmen kan være bebodd i slutten av forhistorisk tid. Hadde der dengang ligget en bygdeborg som fremdeles var i bruk på holmen, vilde man neppe gravlegge noen der. Hvis vi tør forutsette et borganlegg derute, må dette utvilsomt henføres til eldre jernalder.

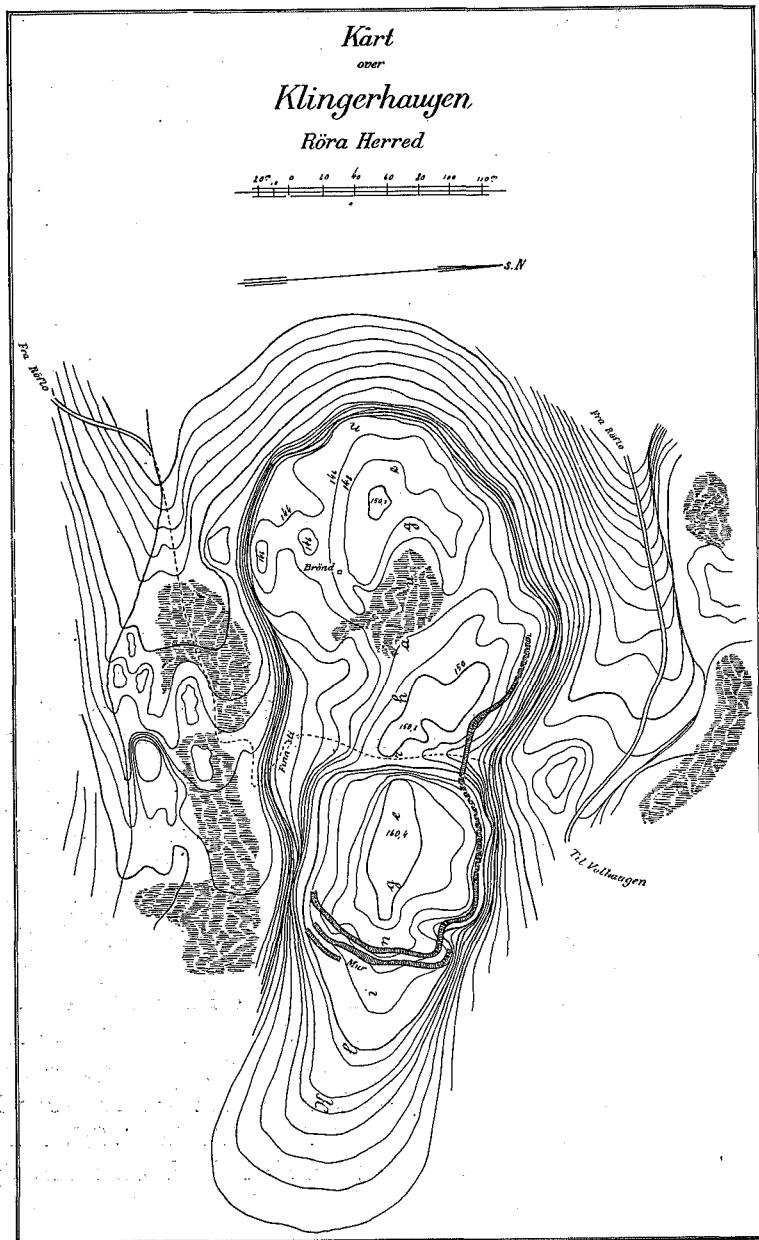
Der åpner sig her perspektiv for forståelse av politiske forhold og grenser mellom bygdelag og fylker i Trøndelag i den eldste tid. Det er ikke lett å avgjøre om borgen på Digerberget og den her postulerte på Steinviksholmen er anlagt av uttrøndere for å sperre adgangen til Stjørdalsfylket innenfra, eller om befestningene skal sees fra inntrøndersk synspunkt som stengsel for sjøverts kommende angripere, som søker å nå Åsen og Skogn via Fættenfjorden. Det er dog innlysende at disse festningsanlegg må være meget eldre enn vikingetiden, da de trønderske fylker er samlet i et rettsforbund.

Som et annet eksempel på en bygdeborg som stenger en trang passasje, kan nevnes borgen på Østvik i Beitstad. «Borgen på Østvik har behersket et defilé, idet den gamle vei til Namdalseidet her tvinges ned til fjorden (Hjellbotn)». (Th. Petersen).

En centralt beliggende bygdeborg finner vi i Åsens nabobygd Skogn, på berget Hallsteinan ved gården Halsan i Frol, like ved Levanger. Den har vært kjent helt fra 1774

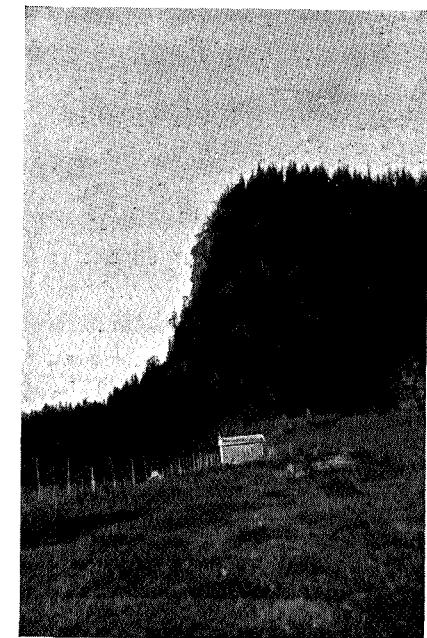

Bygdeborg på Vesterfjellet på Dun i Fosnes.

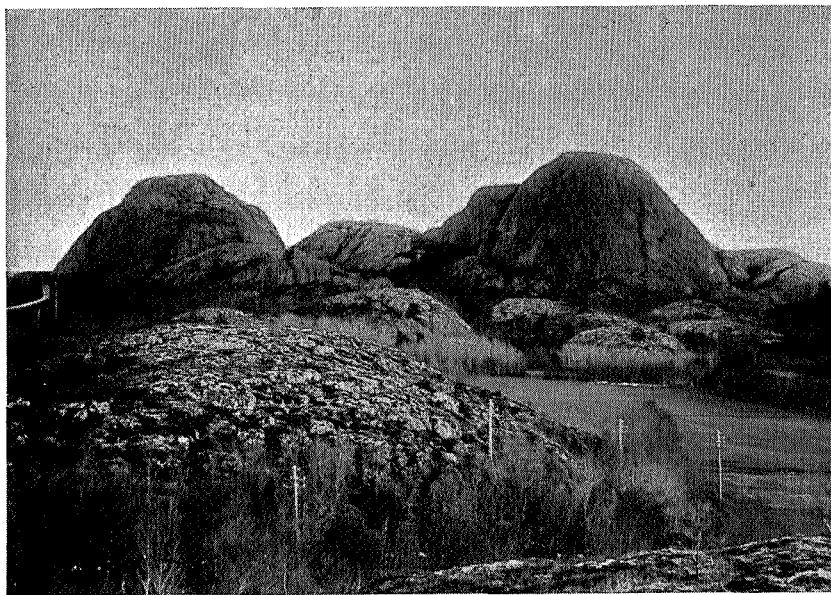

ikke langt fra en gård Steinen. Disse to borgen, Klingerhaugen og Åskammen, kan betraktes som «utenverker» i forhold til den mere centralt liggende Kverkilhaugen. Mens Klingerhaugens strategiske opgave kan antas å være den å holde sparbyggene i sjakk, kan borgen på Åskammen være ment som en knyttneve til krigslystne verdalinger i en tid da Sparbyggjafylke, Verdølafylke og Eynafylke enda ikke var sammensluttet med de øvrige trønderske fylker til politisk enhet. Fra Åskammen kunde sydfra kommende invasjoner til Eynafylke stanses; foretrakk angriperne å dra rundt Kobjørgen eller tilsjøs, kunde dette observeres fra Kverkilhaugen.

I Tanems utmark i Sparbu er en bygdeborg *Korpdalshøgda*. Den behersker en grend som ifølge gravfunn har vært bebodd i det minste siden folkevandringstiden. Fra denne grend kan borgen være anlagt. Der er dog også den mulighet, at Korpdalshøgda like som de nevnte borgen i Røra må sees fra Inderøy-synspunkt, som «Zwingburg» mot en undertvungen bygd. I sagaens fortelling om hundekongen Saur på «Sorshaug» synes Sakshaug å være oppfattet som hodet for en provins omfattende både Eyna- og Sparbyggjafylke. — «Mange andre underlige ting gjorde kong Øistein mot trønderne. For den hærferd og ufred flyktet mange høvdinger og mange folk fra sin odel. Ketil Jemte, sønn av Ånund jarl fra Sparbu før øster over Kjølen og en stor flokk med ham og hadde sitt fe med sig». (Håkon d. godes saga, kap. 12.) Det er meget sannsynlig at våre bygdeborger har spillet en rolle i utviklingen av disse begivenheter, som fant sted før rikssamlingens tid. Det er ikke nødvendig å se disse anlegg uteluk-

Roaldsteinen i Snåsa.

Borgklintan på Ørlandet ved Østråt.

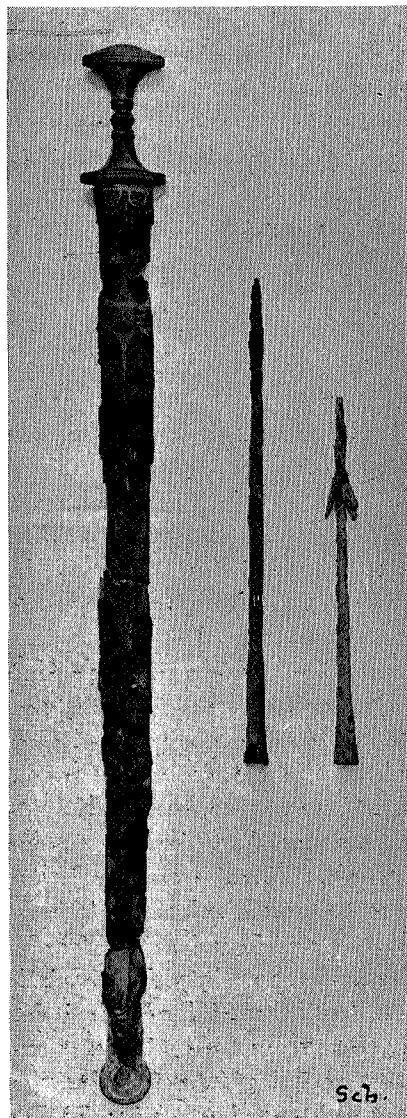
kende eller endog hovedsakelig som forsvarsverker eller tilfluktssteder i ufredstider for en bygds befolkning. De kan være anlagt av «røverbærer» i fiendens land for å holde befolkningen i lydighet. De kan også tenkes som verk av en fåtallig overklass av bygdehøvdingar, som, støttet av en flokk våbenføre menn holdt den store masse tributpliktig. Fra sine borgar kunde de holde opsyn med de viktigste veiforbindelser, kreve toll og avgifter av fredelige kramkarer, kreaturhandlere m. m. og samtidig holde et våkent øie med sine standsfeller i nabobygdene.

Den mest imponerende av alle hittil kjente bygdeborger nordenfjells finnes på *Steinsvettabergen* eller Dillberget i Vuku, Verdalen. Den er opmålt og kartlagt og en modell av den finnes på erkebispegården i Trondhjem. Ikke mange av de tusener turister som årligårs pr. bil, sykkel eller annet kjørerøi farer Carl Johans vei gjennem Verdalen til eller fra Sverige, aner vel at de iles forbi et høist merkelig fortidsminne der veien op og så ned til Vuku og Helgådalen svinger forbi stedet for den gamle *Stene* skanse. Heller

ikke general Budde visste at på den lange bergrygg, som hans hovedstyrkes venstre flanke støttet sig til da han forgjeves søkte å stanse general Armfeldt her 1ste september 1718, lå langt eldre forskansninger. Hadde han hatt kjennskap til de sammensunkne og mosegrødde bruddstensmurer oppe på toppen av åsen, kunde han likesom Napoleon ved pyramidene ha sagt: «Soldater, (40) århundreder ser ned på dere». Steinsvettabergen dominerer nemlig hele terrenget.

Den letteste — «lett» må her oppfattes som et meget relativt begrep — opstigning tar op fra gården *Stene*. Er man først nådd toppen, åpner der sig et panorama som mere enn lønner umaken ved opstigningen. Man kan herfra følge Olav Haraldsøns marsjroute nedover langs Inna til Verdalen hovedbygd, som ligger utfoldet i hele sin bredde for beskueren. Inna tar ved østsiden av berget en sving nordover og danner derpå i forening med Helgåa Verdalselven. Platået heroppe har en lengde av ca. 250 meter. Muren, nu for en stor del nedrauset og overgrodd, danner en enda lengere sammenhengende linje, da den går i kroker og følger platået rundt undtagen på nordvestre stupbratte side. I et hjørne og innenfor muren er et myrsøkk med stillestående vann. Dette må oppfattes som borgens hovedbrønn. Det ser ut til at vasshullet har vært innrammet av murverk, slik at besetningen kunde holde dette viktige hjørne selv om den var blitt fordrevet fra platået foran. I det hele er murverket mest solid i dette hjørne, som hadde adskillig betydning selv den regnfulle sommer 1928, da borgens daværende besetning, forstkandidat Johannes Petersen som målte op platået, og undertegnede, som assisterte dermed, måtte ty til murhullet hver gang kaffekjelen skulde fylles.

Det vil føre for vidt å omtale alle Innherreds bygdeborger. Tilslutt skal bare nevnes anlegget på Nattsjøberget i Stod, fordi det ligger centralt og er lett tilgjengelig. Der veien fra Steinkjer gjennem Ogndalen til Stod svinger i rett vinkel gjennem det trange pass ved gårdene Lægran og Kippe (rekktangelkart Snåsa 50 D) stuper en «natt» eller fjell-knatt ned i den lille Nattsjø, som har fått navn etter bergknausen. Det tar ikke mange minutter for den som kjører her forbi å stoppe og gå op på knatten, hvor der enda er lave, men ganske betydelige murer. Også her har stedets strate-

giske betydning i senere tid gitt anledning til anlegg av forskansninger. Navnet Lægran er et minne om stedets betydning under svenskekrigenes tid.

Vi avbilder tilslutt nogen våben, «modeller» fra bygdeborg-fektingenes tid tid. De er funnet i en høvdinggrav under Foss i Horg fra år ca. 400 e. Kr. Sverdet er tveegg, med støpt bronsehåndtak, treslirene er beslått med jern som etter er prydet med bronsebeslag. Det er et utpreget «officersvåben». Den kraftigste av de to spydspisser er en støtlanse med tversnitt som en firtakket stjerne, lik en gammeldags bajonett. Den annen spiss som har mothaker, har tilhørt et kastespydd. Forøvrig utgjorde runde, omtrent nevestore stener bygdeborgenes artilleri. De er til og med funnet opstablet i pyramider, ferdige til bruk, innenfor murene på et par av borgene.

Brage Irgens Larsen.

Romsdalspinacer.

Av Erling Birkeland.

*Der staar de som nuter,
de trossige trolde.
Og kneiser og luter
forstenede — kolde —*

(Av Teodor Casparis «Trolltindene».)

Efter at vi i flere år hadde drevet på med bestigningen av alle hovedtopper i Romsdalen og det til og med flere ganger, blev vi omsider lei av dette og måtte se oss om etter noe ekstra og mere vanskelig. Vi følte oss nu kompetente til å ta fatt på de sagnomspundne troll og gjetter.

Torshammeren fra øst — «kneet» er nede til høire. I bakgrunnen Trolltindene og Romsdalshorn. Det er et under at Torshammeren i det hele tatt står!